

Mislai Attila

Hűség a moábitákhoz

Hannah Arendt egyik esszéjében, a totalitarizmusról szólva, az európai szellemi tradícióban megnyílt szakadékról beszél. A szakadék két világot választ el egymástól. A törésvonal múlt felé eső oldalán az etikai és történeti transzcendencia hitének egyre elmosódóbb és kétesebb, mindazonáltal fenntartható árnyalakjai éltek.¹ A meredély innenső partján magunkra maradtunk. Jól van ez így. Isten nem a filozófusok érveinek éles fényében foszlott semmivé, ahogy a filozófiával való évezredes cinkosságát hűtlenül megtagadva egyesek láttatni szeretnék. Isten faktikus halált halt. Füstbe ment.

Valamennyi túlélő borzadva mesél a vidéket megülő zsíros, nehéz füsttről. Az Auschwitz körüli erdőkből elköltöztek a madarak. Az istenség kultikus, ősi hírhozóinak eltűnése a visszavonhatatlan pusztulásról beszél. Tudja ezt Celan, Améry, Semprun, Bettelheim, Borowski, és tudja Kertész, aki az elbeszélés szellemét szeretné örökébe állítani, és hamisítatlan egzisztencialista attitűddel hinni, hogy maga az ontologizált transzcendencia megsemmisülésének aktusa az etikum új, mitologikus forrásává válhat. „A mi modern mitológiánk egy gigantikus negatívummal kezdődik: Isten megteremtette a világot, az ember megteremtette Auschwitzot.”²

Nála is, mint a holocaust más gondolkodójánál, tetten érhető a vágy: helyreállítani valamiképp az egységes etikai tudat folytonosságát. „Megkockáztatok egy vakmerő kijelentést: egy bizonyos értelemben és egy bizonyos síkon kizárólag az elbeszélés szelleme kedvéért élünk, ez a mindannyiunk szívében-fejében szakadatlanul formálódó szellem foglalta el isten kitapinthatatlan helyét: ez az a képletes tekintet, amit magunkon érzünk, s mindent e szellem fényében teszünk, vagy nem teszünk.”³ De mintha Kertész sem hinne igazán a szellem hatalmában, vagy inkább hitének erejét, amellyel életre kelteni igyekszik, nem szakítja el a transzcendens nélkülözés forrásától, nem ontologizálja tehát, s ezzel megóvjá magát a tévedéstől, amely az etikai szükség szorítását az elbeszélés szellemének saját erejeként ismeri félre. „Ez a helyzet önmagában nem sok figyelmet érdemelne. Egy túlélő helyzete ez, aki megpróbálta túlélni, mi több, értelmezni túlélését: aki a túlélők utolsó generációjához tartozván tisztában van vele, hogy a generáció eltűnéssel egyszersmind a holocaust eleven emléke is kivész majd a világból. Ittléte baleset, merő véletlen, amely folytonos igazolásra szorul, bár valójában igazolhatatlan.”⁴

Mert ami istenről elgondolható volt, azaz hogy valósága független a „szív érzéseitől”, de még lététől is, nehezen hihető az elbeszélés szelleméről. Jóllehet, a Teremtő-teremtmény viszonyrendje ebben az esetben sem borul fel teljesen, hiszen az elbeszélő annyiban teremt a szellemet, miként a szellem az elbeszélőt, ám az elbeszélő teremténysége alapvetően más, mint isten teremtettjeié. Utóbbiak halála istent (létében) érintetlenül hagyja, ezzel szemben a szellem, elbeszélője pusztulásával maga is köddé válik. Talán

1 tudomány és társadalom

ezért van, hogy túlélők, akik évtizedekig hallgattak, a végső és önkéntelen elnémulás küszöbénél egyszerűbben beszélni kezdenek. Történeteik az elbeszélő és társai létének egyszerűségéről, az ember magárahagyatottsága felismerésének iszonyatáról tanúskodnak. S ha szó esik istenről és hitről, úgy ez mindenkor a szenvedés által felmorzsolódni látszó humanitás végső horgonypontjaként szolgáló, de egyedülvalóságában nem kitüntetett személyes tartásként jelenik meg. Úgy gondolom, minden olyan próbálkozás, ami az egyedi történeteket pusztán illusztrációvá fokozza le, hogy elemeit felhasználja egy olyan nagy elbeszélés konstruálására, amivel istent szubsztanciális és morális létezőként mentené meg, sikerét az iszonyat elvesztésével fizeti meg. Éppen etikailag elfogadhatatlan tehát, hogy az iszonyat élményét, egyetlen kincsünket, amire a táborok hamujában bukkanhatunk, elméletekre váltsuk át.

Ezt teszi például Tatár György, amikor a holocaustot arra irányuló szervezett kísérletként értelmezi, hogy az istentelenség megdicsőítéseként „eltűntessék a Biblia még élő tanúságtevőit”, s az emberi világot „visszasüllyessék a természetbe”. Tatár úgy látja, ez a századok óta tartó szekularizáció betetőzését, egyúttal a történelem és minden „a mai napon túlmutató remény” végét jelentette volna.⁵ Ugyanazon kettősséggel küzd, mint Kertész. Egyfelől tudja, hogy a történelem a történetírók munkáiban születik. „A bibliai Redaktor a történetek végső formába hozásával az Egy történet megformálásával szolgált Urának. Az egyes törzsek és nemzetségek külön-külön történeteinek sokaságát mindig mint az egész nép történetét értelmezve, valószínűleg feledésbe taszított mindent, aminek nem találta összefüggését Isten és a nép történetével, s a legféléesebb hagyományt is megőrizte, ha ez az összefüggés fellelhető volt.”⁶ Vagy felidézhetjük ragyogó elemzését, amelyben a moábiták népe, saját partikuláris történetét élve a világtörténelem egy behelyettesíthető, világa vesztett epizodistájaként jelenik meg. „Mivel a történet forrása számunkra a Biblia, és nem a moábita királyi évkönyvek, erősebb és gyengébb immansens történelmi ítélete helyén a „megáldott” vagy „megátkozott” történelem feletti ellenétét olvassuk.”⁷

Innen nézve érthető, hogy a holocaustot sikertelennek mondja. Fennmaradt a „világ”, az az értelmes összefüggérendszer, amely egyedül képes jelentést kölcsönözni a népek történelmi sorsfordulóinak, s őket egy hagyomány kebelében együttes, „sorszerű jelenvalóléthez” segíteni. Itt azonban Tatár nem áll meg, s azt sugallja, hogy az eddigi történet, a mögötte rejtőzködő „élő istennel” továbbra is mesélhető. Mintha a sorsunk azon fordulna meg, hogy maradtak a kiválasztott népből emberek, akik őrzik „hús-vér” kapcsolatukat a bibliai istennel. Így végeredményben maga isten, ez a Tatár által szubsztanciálisan elgondolt transzcendens hatalom lenne a világtörténelem végső fenntartója, az egyetlen erő, ami megmenthet bennünket az apokaliptikus káoszától. „Ez az apokaliptikus volt az eddigi legnagyobb szabású kísérlet a történelem befejezésére. Egyidejűleg kísérelte meg a Biblia még élő tanúinak végérvényes elhallgattatását, nemcsak a külvilágban, hanem önmagában is, valamint – a fajelmélet khtonikus mítoszában – az emberi létezés visszasüllyesztését a természetbe. Az a világ, amelyben fajok örökös harca folyik az uralomért, ez a nemzetekké szervezett természet, mindörökké véget vetne bármilyen, a mai napon túlmutató reménynek.”⁸

Nehéz ezen istent őrző, prófétikus filozófia ellen érvelni. Az iszonyatnak ugyanis nincsen filozófiája. Szavai is alig. Azt hiszem, igaza van Kertésznek, amikor a megjelenítés egyetlen lehetséges közegeként az esztétikai képzeletet nevezi meg. A fogalom pontos, mert

a felelevenítést nem a művészhez rendeli hozzá, az esztétikai képzelet munkál az olvasóban, a nézőben, a hallgatóban és a mű alkotójában egyaránt. Az iszonyat megidézése közös dolgunk. A holocaustot nem lehet ábrázolni, érzékelhetővé tenni, leírni vagy kifejezni – mondja Heller Ágnes, majd így folytatja: „A holocaust maga az abszolút értelmetlenség – ez tör fel az elfojtott hangokból. A holocaustot nem lehet megmagyarázni, sem megérteni. Nem volt célja: nem volt sem szabad cselekvés, sem a kauzalitás láncának eseménye. Visszatekintve sem lehetett integrálni a történelembe... Milyen tanulságokat hozott? Hogyan járult hozzá a zsidó történelemhez és a zsidóságtudathoz? Ezekre a kérdésekre csönd következik, mert a nyomukban nem merül fel semmiféle retrospektív telosz, és soha nem is fog.”⁹

Tegyük ehhez hozzá, hogy a Tatár által kínált, a bibliai hagyomány rendezőelveiből építkező nagy metaelbeszélésnek az áldozatok feléről egyszerűen nincs mondanivalója. Nem juthatunk más megállapításra: moábiták voltak, a világszellem által elhagyott nép. Ebben pedig ott rejlik a veszély, hogy olyan értelmezés előtt nyit akaratlanul teret, amiben azután Tatár erkölcsi gondolkodása már nem ismerhet magára. Mert az számára sem lenne elfogadható, hogy bármilyen „szent narratíva” nevében különbséget tegyünk két ember szenvedése között azáltal, hogy egyikük halálát metafizikai jelentőséggel ruházzuk fel. Az iszonyattal szemközt valamennyien moábitákként állunk. Ha igaz, hogy Auschwitz „kultúránk elidegeníthetetlen közös tapasztalata” (Kertész), úgy erkölcsi kötelességünk visszautasítani minden metaelbeszélést, ami nem az erőszaknak kiszolgáltatott, a halál elé hajtott individuum álláspontjáról fogalmazódik meg. Mert minden ember metafizikailag azonos értelemben kitüntetett halála által. Nincsenek fokozatok. Abban a pillanatban, amikor az első szerelvény áthaladt a táborok kapuján, a holocaust sikere teljessé vált. A tény, hogy megtörténhetett, megfosztotta Izrael népét a kiválasztottságtól. Másképpen: világossá vált, hogy a kiválasztottság a népről, ami egységét istennel való különleges kapcsolatának köszönhette, az egyesre származott át. Még pontosabban: világossá vált, hogy az ember kitüntetettsége épp nem származtatás útján áll elő. Van.

A Tatár példázta elbeszélések elfedik a szakadékot. Anakronisztikusan próbálják tovább szőni egy hajdan igaz történet szálait. Kegyeletsértés úgy tenni, mintha isten még közöttünk lenne. A szakadékba veszett. Emlékezzünk rá illő tisztelettel, hiszen „egy volt közülünk”. Csak erről az alapról mondható, hogy „katartikus kibontakozásában – aminek évtizedek során megrendült tanúi vagyunk – a Holocaust nem szétválaszt, hanem egyesít, mert mindinkább kiviláglik az élmény egyetemessége.”¹⁰ A mai napon túlmutató reményt pedig valahol máshol kell keresni.

„Mert a krematóriumok kéményén kiáramló füst ugyanazon fizikai törvényeknek engedelmeskedik, mint minden más füst: a lebegő részecskék összesűrűsödnek, majd szétoszórnak a szélben, amely maga előtt hajtja őket. Az igen tisztelt olvasó számára a zarándoklásnak egyetlen lehetősége marad csupán: az, hogy olykor mélabúsan felnéz a zivataros égboltozatra. És dicsértessék Auschwitz... Az Örökkévaló.”¹¹

Jegyzetek

¹ Hannah Arendt: *A hagyomány és a modern korszak*, in: uő: *Múlt és jövő között*, Osiris Kiadó, 1995. 25-48.o.

² Kertész Imre: *Haza, otthon, ország*, in: uő: *A száműzött nyelv*, Magvető Könyvkiadó, 2001. 100.o.

³ Kertész: *Táborok maradandósága*, uo. 49.o.

⁴ Kertész: *A holocaust, mint kultúra*, uo. 87.o.

⁵ Tatár György: *Volt egyszer egy Apokalipszis = Múlt és Jövő*, 1990. 4. szám

⁶ Tatár: *Fogság és déjá vu = 2000*, 1990. 6. szám

⁷ Uo.

⁸ Tatár: *Volt egyszer egy Apokalipszis*, i.m.

⁹ Heller Ágnes: *Lehet-e verset írni a holocaust után?* = *Múlt és Jövő*, 1990. 1. szám

¹⁰ Kertész: *Hosszú, sötét árnyék*, in: uő: *A száműzött nyelv*, i.m. 65-66.o.

¹¹ André Schwarz-Bart: *Igazak ivadéka*, Ulpius-ház Könyvkiadó, 2006.

